

Γιόζεφ Σουμπέτερ: Η δημιουργική καταστροφή¹

Hardy Hanappi

Καθηγητής και Διευθυντής του Ινστιτούτου μαθηματικών μεθόδων στα οικονομικά του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου της Βιέννης

Νεκτάριος Παρτασίδης

BA, MA, Ph.D cand. (University of Cyprus)

«Καινοτομία είναι το εντυπωσιακό γεγονός στην οικονομική ιστορία της καπιταλιστικής κοινωνίας ή σε ό,τι είναι αποκλειστικά οικονομικό σε αυτή την ιστορία, και που παράλληλα ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για ό,τι εκ πρώτης όψεως θα αποδίδαμε σε άλλους παράγοντες»².

Εισαγωγικό σχόλιο

Ο οικονομολόγος και κοινωνικός θεωρητικός, Γιόζεφ Αλόις Σουμπέτερ (Joseph Alois Schumpeter), υπήρξε σύγχρονος του οικονομολόγου Τζον Μέυναρτ Κέυνς (John Maynard Keynes). Ο δεύτερος επηρέασε καταλυτικά την εξέλιξη και εφαρμογή των μακρο-οικονομικών και τη χάραξη οικονομικής πολιτικής των περισσότερων κρατών διεθνώς. Επειδή πολύ νωρίς οι θεωρήσεις του Κέυνς έτυχαν ευρείας αποδοχής στο γνωστικό πεδίο των οικονομικών, για αρκετές δεκαετίες το ιστορικό έργο του Σουμπέτερ παρέμενε αθησαύριστο, κείμενο στο περιθώριο και σχεδόν εντελώς άγνωστο. Η καινοτομία ως κινητήρια δύναμη του καπιταλιστικού οικονομικού προτύπου, η επιχειρηματικότητα ως μεταλλασσόμενο όχημα καινοτομίας, η εναλλακτική άποψη περί δημοκρατίας και ιδίως ο προσφιλής όρος «δημιουργική καταστροφή» (schöpferische Zerstörung)³ συναποτελούν τη ραχοκοκαλιά των ιδεών του. Δεν ήταν παρά στις απαρχές της δεκαετίας του 1980, όταν αυτές οι ιδέες άρχισαν να απο-

1. Creative Destruction.

2. Γιόζεφ Σουμπέτερ, Οικονομικοί κύκλοι: Μια θεωρητική, ιστορική και στατιστική ανάλυση της καπιταλιστικής διαδικασίας, 1939, σ. 86.

3. Ο όρος αναφέρεται στην αντικατάσταση ενός παρωχημένου προϊόντος ή τρόπου παραγωγής με ένα άλλο προϊόν ή τρόπο παραγωγής στην οικονομική διαδικασία, αλλά και

κτούν συμπαγή επιφάνεια μετά από μια δεύτερη ανάγνωση. Έστω αργά, ο Σουμπέτερ καθιερώθηκε σαν «οικονομικός προφήτης» του 20^{ου} αιώνα, έγκριτος στοχαστής με εξαιρετικά στρυφνή σκέψη «του οποίου η διακριτή προσέγγιση συνδύαζε οικονομική και κοινωνιολογική ανάλυση» (Jary & Jary, 2005: 538). Τούτη η κοινωνιολογική ανάλυση αφορούσε τη «διορατικότητα που τα γεγονότα της οικονομικής ιστορίας προδίνουν στους νόμους της κοινωνικής ύπαρξης και γινόμενου και στις κινητήριες δυνάμεις της μοίρας των εθνών, όπως και τον τρόπο όπου *συμπαγείς* συνθήκες, και συγκεκριμένα οι μορφές οργάνωσης, αναπτύσσονται και φθίνουν» (Schumpeter, 1991: 101).

Ως άνθρωπος έμοιαζε με δραματική φιγούρα βγαλμένη από αρχαία ελληνική τραγωδία, αφού σε προσωπικό επίπεδο και σε ανύποπτους χρόνους «υπέφερε καταστροφικές συμφορές που θα είχαν διαλύσει ολίγιστους ανθρώπους» (McGraw, 2007: 4). Εντούτοις κατάφερε την υπέρβαση, ζώντας με πάθος την πολυκύμαντη και ενίοτε «χαοτική» ζωή του. Σε αντίθεση με τους περισσότερους διανοούμενους δεν αφιέρωνε τον περισσότερο προσωπικό του χρόνο στην επιστημονική μελέτη και μόνο. Ήταν ένας αυτοδημιούργητος, καθόλα εκλεπτυσμένος, ενεργητικός άνθρωπος, τον οποίο συνόδευε πάντοτε η φήμη διαβόητου γυναικοκατακτητή. Σύμφωνα με δικά του λόγια, στη ζωή του έθεσε τρεις στόχους: α) να γίνει ο σπουδαιότερος οικονομολόγος του κόσμου, β) ο καλύτερος εραστής της Βιέννης και γ) ο πιο επιδέξιος αναβάτης αλόγων στην Αυστρία, αν και για το τελευταίο παραδέχτηκε ότι δεν τα κατάφερε. Τα τελευταία χρόνια που νέες τεχνολογίες και επίπεδα τεχνογνωσίας καλπάζουν συρρικνώνοντας το χώρο και το χρόνο όπως και τις διαδικασίες παραγωγής, ίσως η προοπτική του Σουμπέτερ για το αντικείμενο της οικονομίας και της κοινωνίας, να μην ήταν ποτέ άλλοτε τόσο συγκαιρινή. Αυτά ενώ το χρηματοπιστωτικό και οικονομικό σύστημα γενικότερα έχει κλονιστεί συθέμελα, λόγω της παγκόσμιας ύφεσης και πρόσθετων κοινωνικών προβλημάτων που ολονέν μεγαθύνονται. Παρακάτω γίνεται μια προσπάθεια απόδοσης των σημαντικότερων πτυχών από τον ιδιόρρυθμο χαρακτήρα, την ενδιαφέρουσα βιογραφία, τα πρωτότυπα θεωρητικά του σχήματα, το κοινωνικό του περιβάλλον.

Βιογραφικά στοιχεία

Ο Γιόζεφ Σουμπέτερ ήταν μοναχοπαίδι και γεννήθηκε στις 8 Φεβρουαρίου 1883 στην πόλη Τρέστ⁴. Είχε αυστριακή εθνικότητα και μοραβική καταγωγή. Πατέρα του ήταν ο Γιόζεφ Αλόις Καρλ Σουμπέτερ (Joseph Alois Karl Schumpeter), τον οποίο έχασε σε ηλικία μόλις τεσσάρων χρόνων κατόπιν κυνηγετικού δυστυχήματος. Η ευρύτερη οικογένεια Σουμπέτερ δεν ήταν διόλου άγνωστη.

πέρα από αυτήν. Αποτέλεσμα είναι ο «θάνατος» του παλαιού ενόψει του καινούριου εξαιτίας των μεταλλάξεων του καπιταλιστικού συστήματος προκειμένου να αναζωογονείται.

4. Třešť στα Τσεχικά. Μικρή πόλη στα Υψίπεδα Τσεχίας και Μοραβίας, η οποία σήμερα γεωγραφικά, πολιτικά και διοικητικά υπάγεται στη Δημοκρατία της Τσεχίας.

Αποτελούσε αναπόσπαστο «κομμάτι της τοπικής γερμανόφωνης μειονότητας προυχόντων⁵ στην Τρέστ (Triesch) και την γύρω περιοχή» (Medearis, 2009: 2). Μητέρα του ήταν η Τζοάνα Γκρούνερ (Johanna Grüner), η οποία όντας φιλόδοξη, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην ανατροφή του μικρού Γιόζεφ καθώς ενηλικιώνόταν. Χρειάζεται όμως να διαχωριστεί πως παρότι «οι Σουμπέτερ ήσαν ντόπιοι προύχοντες και επιχειρηματίες, οι Γκρούνερ μάλλον ταυτίζονταν περισσότερο με την αυτοκρατορική δημόσια υπηρεσία και πιο κοσμοπολίτικα επαγγέλματα» (Medearis, 2009: 3). Τούτο ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι η Τζοάνα ήταν κόρη κυβερνητικού ιατρού ο οποίος είχε εργαστεί στον αυτοκρατορικό στρατό, ενώ και ο παππούς της διετέλεσε διευθυντής στο κρατικό νοσοκομείο στην πόλη της Ιγκλάου (Iglau)⁶. Ύστερα από το θάνατο του συζύγου της, η Τζοάνα Γκρούνερ (Johanna Grüner) με το μικρό Γιόζεφ μετακόμισαν στην πόλη του Γκραζ (Graz/Αυστρία). Προκειμένου να παραμείνει κοινωνικά δικτυωμένη και να εξασφαλίσει το μέλλον του μοναχογιού της, χωρίς να λάβει υπόψη την μεγάλη ηλικιακή διαφορά ξαναπαντρεύτηκε. Αυτή τη φορά τον Σίγκμουντ Φον Κέλερ (Sigmund Von Keler), έναν υψηλόβαθμο απόστρατο στον οποίο είχε παραχωρηθεί τίτλος ευγενείας για τις υπηρεσίες του στον αυτοκράτορα. Με αυτό τον τρόπο διατηρήθηκε η κοινωνική θέση της ίδιας, του μικρού Γιόζεφ, όπως και ανοικτά σημεία προσβασιμότητας σε κύκλους ευγενών.

Μερικά χρόνια αργότερα η νεοσύστατη οικογένεια μετακόμισε στη Βιέννη. Στα 1893 μέσω διασυνδέσεων του Φον Κέλερ στην υψηλή κοινωνία, ο μικρός Γιόζεφ είχε την ευχέρεια να φοιτήσει στη διακεκριμένη Θηρεσιανή Ακαδημία (Theresianische Akademie)⁷. Εκεί έλαβε καθόλα αριστοκρατική παιδεία με έμφαση στην ανθρωπιστική κατεύθυνση, που αντανάκλασε και τον υψηλό πολιτισμό της εποχής, «εργαλεία με τα οποία οι συντηρητικές δυνάμεις του αυτοκράτορα και της αριστοκρατίας απορροφούσαν και προωθούσαν ταλαντούχα μέλη της αστικής τάξης» (Medearis, 2009: 5). Έγινε γνώστης αρκετών γλωσσών, μεταξύ των οποίων τα Αγγλικά, τα Γαλλικά και τα Αρχαία Ελληνικά. Επιπλέον «εκτέθηκε σε μια συγκεκριμένη αριστοκρατική συμπεριφορά σκωπτικής αποστασιοποίησης, μια ικανότητα να καταλαβαίνει και ακόμη να υιοθετεί προσωρινά τις απόψεις διαφόρων μερών χωρίς ουσιαστικά να ταυτίζεται μαζί τους» (Medearis, 2009: 5). Στα 1901 σε ηλικία δεκαοκτώ χρόνων, ξεκίνησε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης ακολουθώντας τον κλάδο της νομικής, παρακολουθώντας παράλληλα μαθήματα οικονομικών από τον οικονομολόγο Φρίντριχ Φον Βίζερ (Friedrich von Weiser) και σεμινάρια του οικονομολόγου

-
5. Ο *Αλόις Σουμπέτερ*, προπάππος του Γιόζεφ Σουμπέτερ, ήταν που ουσιαστικά είχε ξεκινήσει μια οικογενειακή επιχείρηση υφαντουργίας στα 1832 με τη χρήση μηχανημάτων, ωθώντας έτσι και ταχύτερη διάδοση της εκβιομηχάνισης στην περιοχή, ενώ είχε διατελέσει και Δήμαρχος της Τριέστ για επτά χρόνια.
 6. Πόλη της Μοραβίας που βρισκόταν κοντά πόλη της Τριέστ. Σήμερα είναι γνωστή ως Τζιχλάβα (Jihlava) στα Τσέχικα.
 7. Ιδιωτικό σχολείο το οποίο ιδρύθηκε στα 1746 από την Μαρία Θηρεσία, αυτοκράτειρα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

λόγου Έυγκεν Φον Μπεμ-Μπάβερκ (Eugen von Böhm-Bawerk)⁸ μαζί με ανεξισόμενους και μετέπειτα γνωστούς οικονομολόγους όπως τούς Λούντβιχ Χάινριχ Φον Μίτζες (Ludwig Heinrich von Mises) και Ρούντολφ Χίλφερντινγκ (Rudolf Hilferding)⁹.

Εντέλει στα 1906 ο Σουμπέτερ αναγορεύθηκε διδάκτορας. Συνάμα πραγματοποίησε πολλά ταξίδια, με προσωρινούς σταθμούς σε χώρες όπως τη Γαλλία, Γερμανία, Βρετανία. Σε αυτά τα ταξίδια, μεταξύ άλλων γνωρίστηκε με σημαντικούς οικονομολόγους που εκπροσώπησαν την ιστορική προσέγγιση, με αποτέλεσμα να προσεταιριστεί έναν ιστορικό τρόπο ερμηνείας των οικονομικών διαδικασιών. Στη Βρετανία έμεινε περίπου για ένα χρόνο όπου «τα βράδια και τις διακοπές απέβαλλε τη σάρκα του λόγιου και έπαιρνε τη μορφή ενός κοσμικού δημόσιου προσώπου. Απολάμβανε πολλά σαββατοκύριακα σε επαρχιώτικα σπίτια, πήγαινε σε ποικίλα πάρτι και εκμεταλλευόταν τη γοητεία και «Ανατολίτικη» εμφάνισή του στο έπακρο» (McCraw, 2007: 59), συνηθίζοντας να έχει ερωτικές σχέσεις με ωραίες νεαρές γυναίκες. Αυτό ώσπου στα 1907 αποφάσισε να παντρευτεί την Γκλάντις Ρικάρντε Σήβερ (Gladys Ricarde Seaver), μια όμορφη και δυναμική Αγγλίδα γυναίκα από τα στρώματα της ανώτερης κοινωνικής τάξης και αρκετά χρόνια μεγαλύτερή του. Μαζί με την Γκλάντις μετέβηκε στο Κάιρο όπου εργάστηκε για περίπου δέκα μήνες σε δικηγορικό γραφείο. Συχνά αναλάμβανε να διαχειριστεί οικονομικές υποθέσεις της κόρης του Κεδίβη¹⁰, γεγονός που του απόφερε υψηλά εισοδήματα ώστε να περάσει με άνεση τα επόμενα λίγα χρόνια. Στα 1908 εξέδωσε το πρώτο του βιβλίο με τίτλο «Η φύση και το περιεχόμενο των θεωρητικών οικονομικών» (Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie), όπου είχε ενδιαφέρει σε θέματα μεθοδολογίας. Με την επιστροφή του στην Αυστρία υπέβαλε το βιβλίο του στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου της Βιέννης για υφηγεσία, από τους πρώην καθηγητές του Φον Μπεμ-Μπάβερκ και Φον Βίζερ, οι οποίοι το ενέκριναν χωρίς κανένα δισταγμό. Έτσι «απόκτησε πλήρη πιστοποίηση για να διδάσκει σε οποιοδήποτε πανεπιστήμιο στην Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία» (McCraw, 2007: 65).

8. Οι Φον Βίζερ και Φον Μπεμ-Μπάβερκ ήταν κορυφαίοι οικονομολόγοι στην εποχή τους οι οποίοι διάνοιξαν το δρόμο για την επόμενη γενιά σημαντικών οικονομολόγων όπως τον Γιόζεφ Σουμπέτερ και τον Φρίντριχ Χάγιεκ (Friedrich Hayek). Ο Βίζερ έγινε ιδιαίτερα γνωστός μέσα από το έργο του για τη «Φυσική Αξία», ενώ ο Φον Μπεμ-Μπάβερκ διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη της Αυστριακής Σχολής Οικονομικής Σκέψης.
9. Ο πρώτος κατά κύριο λόγο έμελλε να είναι ο αναγεννητής του κλασικού φιλελευθερισμού, επηρεάζοντας νεότερους οικονομολόγους και ο δεύτερος ισχυρός θεωρητικός στοχαστής και ιθύνων νους πίσω από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) στα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.
10. Η Αίγυπτος τότε διατελούσε ακόμη προτεκτοράτο του Στέμματος της Βρετανίας. Το πρώτο βήμα για ανεξαρτησία έγινε αρκετά αργότερα με την υπογραφή συνθήκης στα 1922. Ο τίτλος του Κεδίβη όπως επεκράτησε μετά το 1867 στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν αξίωμα αντίστοιχο με εκείνο του αντιβασιλέα. Αποδιδόταν στον εκάστοτε διοικητή της Αιγύπτου και του Σουδάν μέχρι και το 1914.

Σχεδόν άμεσα, «η ακαδημαϊκή του καριέρα ξεκίνησε στα 1909 στο Πανεπιστήμιο του Σερνόβιτ¹¹, και δύο χρόνια αργότερα, στα 1911, ο Σουμπέτερ μετακινήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Γκραζ» (Croitoru, 2012:138), όπου ανέλαβε την έδρα της πολιτικής οικονομίας. Εκεί στα 1912 αποδοκιμάστηκε με δηκτικότητα για τον τρόπο διδασκαλίας του από τον φοιτητικό κόσμο. Έκτοτε αποφάσισε ότι σε ολόκληρη την ακαδημαϊκή του πορεία, θα ευνοούσε την ανάδειξη των ταλαντούχων φοιτητών. Παρότι ήταν ένας από τους νεαρότερους εν ενεργεία ακαδημαϊκούς, έτρεφε απέχθεια για την αυστριακή ακαδημαϊκή κοινότητα από την οποία εισέπραττε μικροπρεπή αντιμετώπιση. Εν μέρει διότι ήταν αυθόρμητα παρορμητικός. Έκανε και έλεγε πάντα αυτό που νόμιζε χωρίς δεύτερες σκέψεις, ήθελε να είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, με αποτέλεσμα να παρεξηγείται τακτικά, είτε να δημιουργεί συνειδητούς εχθρούς. Στα 1913 διαφάνηκαν τα πρώτα σημάδια διάλυσης του γάμου του. Τόσο η Γκλάντις όσο και εκείνος άρχισαν να αποξενώνονται, καταφεύγοντας σε παράπλευρες εξωσυζυγικές σχέσεις. Ίσως ο Φον Μπερ-Μπάβερκ να ήταν ο πρώτος μεταξύ ολίγων που διέκριναν το ανάστημα της ιδιοφυΐας πίσω από τον αυθόρμητο νέο, στηρίζοντας έμπρακτα την ακαδημαϊκή του έφεση. Ήδη από τις απαρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στα 1914, ο Σουμπέτερ είχε αποκτήσει διεθνή φήμη κορυφαίου οικονομολόγου με αποτέλεσμα να του απονεμηθεί τιμητικός τίτλος από το Πανεπιστήμιο Κολούμπια (Columbia University), στη Νέα Υόρκη των ΗΠΑ, όπου έδωσε διαλέξεις. Όντας «προφήτης με μόνο μέτρια τιμή στη πατρίδα του, ο Σουμπέτερ συνάντησε αυξανόμενη αποδοχή σε αυτή τη νέα χώρα - μια αποδοχή που αισθάνθηκε ότι του άξιζε με το παραπάνω» (Allen, 1991: 132). Κατά τη διαμονή του στις ΗΠΑ «επισκέφθηκε πανεπιστήμια πάνω και κάτω στην ανατολική ακτή, δίνοντας διαλέξεις το φθινόπωρο και τον χειμώνα του 1913 και στις αρχές του 1914» (Allen, 1991: 133) με ιδιαίτερη επιτυχία. Επιπρόσθετα παρευρέθηκε και συμμετείχε στις εργασίες του Αμερικανικού Συνδέσμου Οικονομικών (American Economic Association), ενώ επισκέφθηκε την Καλιφόρνια και διάφορες άλλες πόλεις στα δυτικά. Ο Σουμπέτερ ως τότε όπως και αργότερα, «κρατούσε μια ογκώδη αλληλογραφία με οικονομολόγους πολλών χωρών... οι δημοσιεύσεις του εξυπηρετούσαν επίσης στην επικοινωνία με φίλους και συναδέλφους του ανά τον κόσμο» (Allen, 1991: 142-143).

Κάποια στιγμή από το 1914 και μέχρι το 1925, διέκοψε την ακαδημαϊκή του πορεία για να σταδιοδρομήσει στην πολιτική. Προσπάθεια η οποία εκ των πραγμάτων αποδείχθηκε φρούδα. Πρόθεση του Σουμπέτερ ήταν να αποτρέψει την αριστερόστροφη συνένωση των εργατικών τάξεων στην Αυστρία και τη Γερμανία δεδομένων και των τότε ισχυρών δεσμών κοινής προοπτικής ανάμεσα στις δύο χώρες. Αυτή την περίοδο έζησε από πρώτο χέρι γεγονότα που προδιέθε-

11. Το Σερνόβιτ αφορά πόλη που τότε ανήκε στο στέμμα της Αυστροουγγαρίας και η οποία σήμερα ανήκει στο κράτος της Ουκρανίας. Το βιβλίο του Σουμπέτερ με τίτλο «Θεωρία της Οικονομικής Ανάπτυξης» (Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung), είχε εκδοθεί ενόσω ακόμη εργαζόταν στο συγκεκριμένο Πανεπιστήμιο.

σαν συγκεκριμένα την πολιτική του δράση και ωρίμανση όπως: α) Αναπόφευκτη πτώση της πολυεθνικής Δυαδικής Μοναρχίας¹² που επέσυρε γεω-πολιτικές ανακατατάξεις στον χάρτη και τα εσωτερικά σύνορα της Ευρώπης, β) εδραίωση της Βιομηχανικής Επανάστασης στην Αυστροουγγαρία με παρεπόμενη συνέπεια την αστυφιλία σε αναζήτηση ποιοτικής διαβίωσης, γ) γιγάντωση του εργατικού κινήματος και διάρθρωση της πολιτικής του φωνής, που δεν ήταν άλλη από το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα της Αυστρίας¹³, δ) ανάδυση της επαγγελματικής τάξης με την οποία κατά κάποιοι τρόπο ταυτίστηκε. Κατά τη διάρκεια του Πολέμου αν και πασιφιστής, εκτελούσε καθήκοντα συμβούλου του αυτοκράτορα, προσαπίζοντας τη μοναρχία, αφού «στο μέσο μιας αποκάλυψης, έμοιαζε αδιανόητο να καθίσει άπραγος» (McCraw, 2007: 93). Στα 1918 του δόθηκε η ευκαιρία να συναντήσει τον Μαξ Βέμπερ (Max Weber), πρωτεργάτη της κοινωνιολογίας τον οποίο θαύμαζε για το πρωτοποριακό συγγραφικό του έργο¹⁴. Έπειτα στα 1919 κατόπιν προσκλήσεως συμμετείχε στην Γερμανική Επιτροπή Κοινωνικοποίησης¹⁵. Σχεδόν ταυτόχρονα κλήθηκε να αναλάβει καθήκοντα Υπουργού Οικονομικών στο νέο δημοκρατικό πολίτευμα της Αυστρίας, που αντιμετώπιζε υπέρογκο δημοσιονομικό έλλειμμα. Τότε εξέφρασε

12. Χάριν ιστορικής ακρίβειας, σημειώνεται ότι τούτο παραπλεύρως αφορά τη φθίνουσα δυναστεία του Βασιλικού Οίκου των Αψβούργων (Haus Habsburg). Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στα 1918 και ενώ η Αυστροουγγαρία σωριαζόταν σε συντρίμια, ο νεαρός τότε Γιόζεφ έγινε ταυτόχρονα μάρτυρας της πτώσης του Καρόλου Α΄, του τελευταίου απογόνου των Αψβούργων.
13. Πολιτικό κόμμα που ιδρύθηκε στα 1888 και ένα από τα παλαιότερα και μεγαλύτερα κόμματα στην Αυστρία. Μέχρι και την εγκαθίδρυση της Αυστριακής Ομοσπονδίας στα 1945 ονομαζόταν «Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα της Αυστρίας» (Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs). Ακολούθως από το 1945 και μέχρι το 1991 μετονομάστηκε σε «Σοσιαλιστικό Κόμμα της Αυστρίας» (Sozialistische Partei Österreichs). Από το 1991 και έπειτα το κόμμα διατηρεί την ονομασία Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Αυστρίας (Sozialdemokratische Partei Österreichs) και αποτελεί μέλος υπερεθνικών πολιτικών οργανώσεων όπως τη Σοσιαλιστική Διεθνή (Socialist International). Εξακολουθεί να προεβείει τη σοσιαλιστική ιδεολογία και ένα είδος κοινωνικού κορπορατισμού (social corporatism).
14. Δεδομένου ότι κάποια στιγμή ο Σουμπέτερ είχε στενή συνεργασία με τον Βέμπερ, δεν αποκλείεται να επηρεάστηκε σε βάθος από τις ιδέες του για τον καπιταλισμό όπως καταγράφονται στη μονογραφία «Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού» (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus), καθώς και τις απόψεις του περί κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Είναι γνωστό ότι ο Σουμπέτερ, δεν συμπάθησε ιδιαίτερα τις ιδέες του Καρλ Μαρξ (Karl Marx). Μάλιστα το έργο του Σουμπέτερ «Εποχές στη Δογματική και Μεθοδολογική Ιστορία» (Epochen der Dogmen- und Methodengeschichte) που έγραψε στα 1914, δημοσιεύτηκε σε εγκυκλοπαίδεια που επιμελήθηκε ο Βέμπερ.
15. Στην Επιτροπή συμμετείχαν μερικοί από τους παλιούς συμφοιτητές του Σουμπέτερ όπως ο Γερμανός κοινωνιολόγος και οικονομολόγος *Εμίλ Λέντερερ* (Emil Lederer). Σκοπός της Επιτροπής -θεωρητικά τουλάχιστον- ήταν η «μεταβίβαση» μέσω παραγωγής (εργαστάσια, επιχειρήσεις, κλπ) σε κοινωνικούς φορείς είτε απευθείας το κράτος (κρατικοποίηση).

την προσδοκία του για βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και περιορισμό της κρατικής σπατάλης με το «Finanzplan» (Οικονομικός Σχεδιασμός). Οικονομική στρατηγική που περιελάμβανε έξι πυλώνες, βάσει των οποίων «καθώς η Αυστριακή Βιομηχανία ανέκαμπτε θα μπορούσε να δανείζεται από το εξωτερικό και ακολούθως να εκσυγχρονιστεί και να αρχίσει τις εξαγωγές» (Allen, 1991: 169). Από αυτό το δημόσιο αξίωμα παραιτήθηκε σε διάστημα μόλις επτά μηνών, όταν κατηγορήθηκε ακόμη και από τον τύπο της εποχής για πλημμελή πολιτική δράση, με συνέπεια την άνοδο του υπερπληθωρισμού. Πλέον τούτου, οι συκοφαντίες που είχαν εξαπλωθεί και κυκλοφορούσαν, στάθηκαν αιτία να κλείσει άδοξα το κεφάλαιο στη ζωή του σχετικά με την επιδίωξη πολιτικής καριέρας.

Με το ξεκίνημα του 1920, ο επαγγελματικός προσανατολισμός του Σουμπέτερ στράφηκε κυρίως στον τραπεζιτικό τομέα, με σκοπό την κάλυψη των προσωπικών του εξόδων. Τούτο διότι ο ανορθόδοξος τρόπος που εξακολουθούσε να ζει στη Βιέννη με τα ακριβά ρούχα, την εξεζητημένη νυχτερινή διασκέδαση, τις περιστασιακές ερωτοτροπίες, ήταν καθόλα πολυδάπανος. Αν και ως τότε δεν χώρισε επίσημα με την Γκλάντις, θεωρούσε και δήλωνε τον εαυτό του άγαμο. Βέβαια η μητέρα του κατείχε την πρωτιά στην καρδιά του. Παρά τις διαφωνίες τους και τα όποια σκαμπανεβάσματα στην κοινωνική είτε επαγγελματική ζωή του Σουμπέτερ, στα εύκολα και στα δύσκολα¹⁶, η Τζοάνα στηριζόταν αποκλειστικά στο γιό της προκειμένου να συντηρείται οικονομικά, εμμένοντας στις αριστοκρατικές της συνήθειες. Συνοπτικά από το 1920 έως το 1924 ο Σουμπέτερ διετέλεσε Πρόεδρος της ιδιωτικής τράπεζας Μπήντερμαν (Biedermann Bank)¹⁷ καθώς και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Κάουφμαν Μπανκ (Kaufmann Bank). Παράλληλα ασχολήθηκε και με επιχειρήσεις όπως την «Μπέντζαμιν Ρους και Συνέταιροι» (Benjamin Roose and Company), μέτοχος σε επιχείρηση παραγωγής υαλικών και πορσελάνης, ενώ σε μια άλλη εταιρεία που ήταν μέτοχος διετέλεσε αντιπρόεδρος στο Διοικητικό Συμβούλιο. Από τις επενδύσεις σε μετοχές και διάφορες άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες ο Σουμπέτερ «απόκτησε περιουσία την οποία γρήγορα έχασε σε μια πτώση της χρηματιστηριακής αγοράς» (McCraw, 2007: 4) με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Αυστρία στα 1924. Ως εκ τούτου κατέληξε να «χάσει τα λεφτά του, χρωστούσε τεράστια ποσά σε ποικιλώνυμους πιστωτές, και δεν είχε ούτε δουλειά» (McCraw, 2007: 122). Σε οργανωσιακή αναδιάρθρωση που έγινε για διασφάλιση βιωσιμότητας της Μπήντερμαν Μπανκ αποπέμφθηκε το ίδιο έτος, με βασική αιτιολογία την επαγγελματική του συνεργασία με τον δι-

16. Ο Σουμπέτερ συνήθιζε να μένει τακτικά στο μεγάλο διαμέρισμα της μητέρας του. Όμως υπήρχαν περιπτώσεις οικονομικής δυσπραγίας κατά τις οποίες αναγκάζονταν να ζουν πολύ λιτά, σχεδόν με μοναχικό τρόπο.

17. Η τράπεζα ανήκε στην Αγγλο-αυστριακή Τράπεζα (Anglo-Austrian Bank), η οποία ήταν θυγατρικό παρακλάδι της Τράπεζας της Αγγλίας (Bank of England).

κηγόρο Μπράουν-Στάμφεστ (Braun-Stamfest)¹⁸ που αντιμετώπιζε σοβαρές νομικές διώξεις για οικονομικές ατασθαλίες.

Τώρα στα 1925 και ήδη διαζευγμένος, ο Σουμπέτερ βρισκόταν επαγγελματικά αστάθμητος, απαξιωμένος κοινωνικά. Διαφάνηκε πως ήταν αφελής, «δεν είχε τη νοοτροπία του επιχειρηματία... με το μυαλό ενός επιστήμονα και τη ψυχή ενός ρομαντικού, επένδυσε ανόητα, δέχθηκε κακές συμβουλές, είχε αμφίβολους συνεργάτες...» (Allen, 1991: 189) εμπιστευόταν εύκολα τους ανθρώπους, με αποτέλεσμα την οικονομική του καταστροφή. Ακολούθως μεσολάβησε η σχέση του με την Άννυ Ράζινγκερ (Annie Reisinger), κόρη του θυρωρού στο κτήριο όπου διέμενε η μητέρα του, από την οποία ήταν κατά είκοσι χρόνια μεγαλύτερος σε ηλικία. Παρόλο που η Τζοάνα δεν ενέκρινε το δεσμό του γιού της με μια κοπέλα κατώτερης κοινωνικής τάξης, εκείνος φαίνεται ότι έτρεφε ειλικρινή αισθήματα για την Άννυ. «Για λίγους μήνες ξεκινώντας από το 1920 - όταν η Άννυ ήταν 17 - αυτή και ο Σουμπέτερ βγήκαν σε μερικά ραντεβού. Πέντε χρόνια αργότερα... οι δυο άρχισαν να βλέπονται και πάλι. Της έκανε πρόταση γάμου τον Μάη του 1925» (Medearis, 2009: 21), εγκαταλείποντας τα ευκαιριακά ερωτικά ειδύλλια ώστε να κατασταλάξει κοντά της. Το ίδιο έτος καθώς έψαχνε να εργοδοτηθεί κάπου, εντελώς απρόσμενα του προσφέρθηκε μια θέση καθηγητή δημόσιων οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Βόννης, όπου και μετακόμισε με τη νέα του σύζυγο αμέσως μετά το γάμο.

Αρκετά νωρίς η Άννυ έμεινε έγκυος περιμένοντας παιδιά. Δυστυχώς η εικόνα της οικογενειακής θαλπωρής έμελλε να είναι προσωρινή, αφού στα 1926 «σε ένα φοβερό διπλό πλήγμα έχασε την πολυαγαπημένη του μητέρα με σύντομο επακόλουθο το θάνατο της αγαπημένης του γυναίκας στον τοκετό» (Millmow, 1994: 121) από αιμορραγία, όπως και του νεογέννητου παιδιού τους. Έκδηλα συντετριμμένος από τα τραγικά συμβάντα, ο Σουμπέτερ περιέπεσε σε βαθιά μελαγχολία. Δεν μπορούσε πια να μελετά και να συγγράφει με τους ρυθμούς που είχε συνηθίσει προηγουμένως. Μέσα του αντιπάλευε με το ατίτασο παρελθόν της νιότης που πέρασε. Έκτοτε χρησιμοποιούσε τακτικά την πίστη στην αθανασία των ψυχών, ως δίαυλο επικοινωνίας και με τις δύο. Συνέχισε όμως να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Βόννης για τα επόμενα επτά χρόνια και ταυτόχρονα έδινε διάφορες περιστατικές ομιλίες επ' αμοιβή, στην προσπάθεια να αποσβέσει τα προσωπικά του χρέη. Μεταξύ των ετών 1927 και 1930 είχε δώσει κάποιες διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ (Harvard University) με το ερευνητικό του ενδιαφέρον να εστιάζεται πια στην αυτό-καταστροφική τάση του καπιταλισμού, λόγω αντικατάστασης της επιχειρηματικότητας με την εκμίσθωση υπαλληλικών υπηρεσιών¹⁹. Επιπλέον, στα 1930 μαζί με άλλους επι-

18. Ο Μπράουν-Στάμφεστ υπήρξε συμμαθητής του Σουμπέτερ στη Θρησκευτική Ακαδημία και Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου σε αυστριακή επιχείρηση πορσελάνης. Πολύ επίπολα ο Σουμπέτερ έκρινε ότι ο παλιός του συμμαθητής θα ήταν τίμιος και καλός συνεργάτης, από τη στιγμή που ήδη τον συνόδευε και η φήμη κακόπιστου δικηγόρου.

19. Εκείνη την περίοδο είχε κάποιες περιστατικές σχέσεις με γυναίκες. Ίσως η πιο σημαντική να ήταν με τη Γραμματέα του Μία Στόκελ (Mia Stöckel) που κράτησε μέχρι τα 1936.

φανείς ακαδημαϊκούς όπως τον Νορβηγό νομπελίστα οικονομολόγο Ράγκναρ Φρις (Ragnar Frish), ίδρυσε και εκλέχθηκε πρώτος Πρόεδρος της Οικονομτρικής Εταιρείας. Στα 1931 υπήρξε επίσης επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Χιτοτσουμπάσι (一橋大学)²⁰ του Τόκιο.

Με την άνοδο του ναζισμού-φασισμού στην Ευρώπη, την είσοδο του Χίτλερ στην πολιτική σκηνή, το οικονομικό Κραχ²¹ που βρισκόταν σε προχωρημένο στάδιο, ο Σουμπέτερ στα 1932 άφησε οριστικά τη Γηραιά Ήπειρο για να συνεχίσει την ακαδημαϊκή του καριέρα στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Τότε συνέστησε για πρώτη φορά τα οικονομικά μαθηματικά που πρακτικά ήσαν άγνωστα στις ΗΠΑ. Στους χώρους του Χάρβαρντ εκείνη την εποχή, κινούνταν και εργάζονταν σημαντικές μορφές φτασμένων ακαδημαϊκών και πολλά υποσχόμενων διανοητών. Ανάμεσα σε αυτούς ήσαν «ο φιλόσοφος Άλφρεντ Νορθ Γουάιτχεντ (Alfred North Whitehead), οι ιστορικοί Σάμουελ Έλιοτ Μόρισον (Samuel Eliot Morison) και Άρθουρ Σλέσινγκερ ο πρεσβύτερος (Arthur Slesinger Sr.)... οι κοινωνιολόγοι Πίτιριμ Σορόκιν (Pitirim Sorokin) και ο νεαρότερος ανταγωνιστής του Τάλκοτ Πάρσονς (Talcott Parsons)» (McCraw, 2007: 207). Με τον τελευταίο ο Σουμπέτερ ανέπτυξε στενή φιλική σχέση²². Στις ΗΠΑ ο Σουμπέτερ στάθηκε απέναντι στον Κεϋνσιανισμό και τον πρόδρομό του οικονομολόγο Τζον Μέυναρτ Κέυνς που είχε καθιερωθεί επιστημονικά. Καθότι οι δικές του οικονομικές θεωρήσεις εκλαμβάνονταν σαν κοινότοπες, συνέγραψε «μια σαρκαστική κριτική της Γενικής Θεωρίας του Κέυνς συμπεριλαμβανομένου ενός παράβυστου σχολίου» (Millmow, 1994: 121). Όταν στα 1933 προτάθηκε η εσωτερική πολιτική της «Νέας Συμφωνίας» (New Deal)²³ από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Φραγκλίνο Ρούσβελτ (Franklin D. Roosevelt), «δεν ήταν ενάντιος σε αυτό όπως θα ανέμενε κανείς». Στην πραγματικότητα ευνοούσε μια επείγουσα τεράστια οικονομική αναμόχλευση» (Medearis, 2009: 26) με άξονες την επένδυση στην επιχειρηματική καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες. Ανησυχούσε όμως για τον τρόπο πρόσληψης συγκεκριμένων όρων της «Νέας Συμφωνίας» από το αμερικανικό εργατικό κίνημα, το ιδεολογικό υπόβαθρο της συγχευατικής οργάνωσης και τον ενδεχόμενο κοινωνικό αναβρασμό.

20. Το ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα με τη σημερινή του ονομασία. Τότε διατηρούσε την ονομασία Εμπορική Σχολή του Τόκιο (東京商科大学).
21. Έτσι ονομάστηκε η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 ύστερα από πτώση του χρηματιστηρίου στις ΗΠΑ. Κράτησε περίπου δέκα χρόνια και στις ΗΠΑ είναι γνωστή και ως η «Μεγάλη Ύφεση». Είχε καταστροφικές συνέπειες ντόμινο για το οικονομικό και κοινωνικό σύστημα.
22. Ο Τάλκοτ Πάρσονς όπως και ο Πίτιριμ Σορόκιν υπήρξαν δύο κορυφαίοι κοινωνιολόγοι. Ο πρώτος εξαιτίας του έργου του περί ανάλυσης της κοινωνικής δράσης κατηγοριοποιήθηκε «συστατικό στοιχείο» της δομικής λειτουργιαρχίας (structural functionalism), αν και προσωπικά δεν το αποδέχθηκε ποτέ. Ο δεύτερος υπήρξε αντίπαλος του πρώτου, πολιτικός ακτιβιστής και είναι γνωστός για τη συμβολή του στις θεωρίες του κοινωνικού κύκλου (social cycle theory).
23. Σειρά από μεταρρυθμιστικά μέτρα προκειμένου η Αμερικανική κοινωνία να ανακάμψει από τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της Μεγάλης Ύφεσης.

Στα 1935 και ενώ εξακολουθούσε να διδάσκει στο Χάρβαρντ, ο Σουμπέτερ γνωρίστηκε με την ιστορική οικονομολόγο Ελισάβετ Μπούτη Φιρούσκι (Elizabeth Boody Firuski), με την οποία παντρεύτηκε δύο χρόνια αργότερα. Η Ελισάβετ ήταν ο άνθρωπος που μερίμνησε ώστε να διαδοθεί και να γίνει ευρέως γνωστό το συγγραφικό έργο του Σουμπέτερ στις ΗΠΑ. Στα 1939 ο Σουμπέτερ εξέδωσε το δίτομο έργο «Οικονομικοί κύκλοι: μια θεωρητική, ιστορική και στατιστική ανάλυση της καπιταλιστικής διαδικασίας» (Konjunkturzyklen: eine theoretische, historische und statistische Analyse des kapitalistischen Prozesses) που όμως δεν έλαβε την αναμενόμενη απήχηση. Παραγωγικός όσο ποτέ άλλοτε, στα 1942 εξέδωσε το βιβλίο «Καπιταλισμός, σοσιαλισμός και δημοκρατία» (Capitalism, socialism and democracy), στο οποίο εκθείαζε τις μεγάλες εταιρείες σαν σκαλοπάτια της προόδου. Περί τα μέσα του 1948 η Ελισάβετ διαγνώστηκε με καρκίνο στο στήθος, ενώ από προηγουμένως έπασχε και με διαβήτη. Για μια ακόμη φορά ο Σουμπέτερ «τρομοκρατήθηκε από φόβο, αλλά μετά από πρωτοποριακή επέμβαση, εκείνη φάνηκε να ξεπερνά τον κίνδυνο, και το ζευγάρι στράφηκε όσο καλύτερα γινόταν πίσω στην κανονική του ζωή» (Medearis, 2009: 33), καθώς ο ίδιος έμοιαζε να προαισθάνεται ότι δεν θα ζούσε για πολύ ακόμα. Πριν από τα τέλη του 1948 εκλέχθηκε πρόεδρος του Αμερικανικού Συνδέσμου Οικονομικών (American Economic Association) όπου εκφώνησε την εμπνευσμένη ομιλία «Επιστήμη και ιδεολογία» (Science and ideology), ως απόσταγμα προσωπικών περιστάσεων. Πέθανε στα 1950 κατόπιν εγκεφαλικού επεισοδίου και χωρίς να μπορέσει να ολοκληρώσει ίσως την πιο φημισμένη μονογραφία του με τίτλο «Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης» (History of economic analysis), όπου ενέταξε την κοινωνιολογική διάσταση στην οικονομική σκέψη. Μονογραφία που η Ελισάβετ επιμελήθηκε, φροντίζοντας να εκδοθεί στα 1954. Το ανήσυχο και εγκυκλοπαιδικό πνεύμα του Σουμπέτερ που «προσωπικά, διανοητικά, είτε πολιτικά ποτέ δεν βρήκε τόπο ανάπαυσης» (Medearis, 2009: 33) ενόσω ζούσε, ούτε στην Ευρώπη, ούτε στις ΗΠΑ, ίσως έτσι να αναπαύτηκε.

Επιστημολογικό υπόβαθρο

Η «αδέσποτη» επιστημολογία του Σουμπέτερ στον τομέα των οικονομικών, συνδυάζει ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία, καθιστώντας διάτρητες τις κρατούσες οικονομικές θεωρήσεις. Όντας «αφ' ενός εξαιρετικά εύστροφος και μάλλον επιτυχημένος ώστε να γνωρίζει πώς να συνθέτει σχολαστική θεωρία καλύτερα από οιονδήποτε άλλον, αφ' ετέρου επανειλημμένα παρήγαγε προβολές στα κρατούντα, πραγματικές θεωρητικές αιρέσεις, οι οποίες βασίζονταν στην ένθερμή του πεποίθηση ότι εντέλει τα γεγονότα που παρατηρούνται εμπειρικά πρέπει να καθοδηγούν την επιστήμη» (Hanappi, 2015: 278). Το κλειδί για κατανόηση της γενικότερης θεωρίας που ανέπτυξε για το καπιταλιστικό σύστημα, βρίσκεται στην επινόηση και χρήση του κοινωνικο-οικονομικού όρου «δημιουργική καταστροφή». Δικαιολογημένα άλλωστε έχει επονομαστεί

από πολλούς και πατέρας της δημιουργικής καταστροφής. Η δημιουργική καταστροφή αναφέρεται στη ριζοσπαστική οργανωσιακή αναδιαμόρφωση των διεργασιών και μέσων παραγωγής, κυρίως λόγω μετεξέλιξης των επιπέδων εφαρμοσμένης τεχνογνωσίας και τεχνολογίας. Επιλέγοντας κατά μέρος άλλη οδό ανάλυσης από εκείνη του Καρλ Μαρξ (Karl Marx)²⁴, αναγνώρισε τη δημιουργική φύση των ανθρώπων, όπως και τις αντιφάσεις από τα οφέλη (π.χ. δημιουργία νέων βιομηχανιών, αυτοματοποίηση, κλπ) είτε τις συνέπειες (π.χ. απώλεια θέσεων εργασίας, ανεργία, κλπ) που συνεπάγεται η αποδοχή της δημιουργικής καταστροφής. Σε αυτή την επαναλαμβανόμενη φασικότητα «ο Σουμπέτερ έβλεπε την οικονομία σαν το όχημα της ιστορίας... η οικονομική δομή άφησε το «αποτύπωμα» της επάνω στην κοινωνία» (Millmow, 1994: 122). Συνεπώς οι επιχειρήσεις, υπηρεσίες ή αγαθά που προσφέρουν καθίστανται παρωχημένα, όταν δεν μπορούν πια να συμβαδίσουν με κοινωνικές ανάγκες είτε την αλλαγή σε «τομείς στους οποίους εξειδικεύονται. Αντίθετα τείνουν να φθίνουν κατά την εξελικτική διαδικασία - και οι υπάλληλοί τους αντιμετωπίζουν σοβαρό άγχος και αισθητά προβλήματα υγείας, που για εκείνους μοιάζουν πιο εμφανή από τα μακροπρόθεσμα οφέλη της οικονομικής εξέλιξης» (Andersen, 2012: 646). Έτσι σε αντίθεση με τον Μαρξ, διαβλέπει ότι το μέλλον του καπιταλισμού δεν είναι απαραίτητα σκοτεινό, ούτε και καθορίζεται από εξωτερικές κοινωνικές δυνάμεις που αφορούν τη διάδραση μεταξύ δομής (τρόπου παραγωγής) και υπερδομής (δέσμη ιδεολογιών όπως τα ΜΜΕ, θρησκεία, παιδεία, κλπ). Μάλλον είναι συνυφασμένο με την επιχειρηματική τακτική και την εντυπωσιακή φόρα ενός λειτουργικού καπιταλισμού που απεργάζεται την καινοτομία. Αντί να καταριέται την κακοδαιμονία ή τον ταξικό εγκλωβισμό των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, αφήνει να νοηθεί ότι η κοινωνική κινητικότητα εναπόκειται στο ατομικό ταλέντο, προσωπικές επιλογές και την αντιληπτικότητα, δίχως να κλείνει αβασάνιστα την πόρτα στην ελπίδα.

Ο Σουμπέτερ καταγράφει ότι εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας αναδύθηκε μια επαγγελματική κοινωνική ομάδα, η οποία δεν ασπαζόταν ιδέες όπως την (ανα)παραγωγή του πλούτου ή την (ανα)κατανομή πόρων με ενδεχόμενο απότοκο την εδραίωση του κοινωνισμού (socialism). Με όρους κοινωνικής διαστρωμάτωσης αυτή δεν είναι άλλη από την μεσαία τάξη. Θεωρούσε ότι το καπιταλιστικό σύστημα δεν συνιστά διαδικασία στατική και ότι ενδεχομένως θα αυτό-καταστρεφόταν εάν λειτουργούσε μονομερώς στη βάση αμετροεπών πρακτικών βιωσιμότητας και μονοπωλιακού γιγαντισμού. Ο προσανατολισμός στη βραχυπρόθεσμη κερδοφορία ενδεχομένως να συντελεί στη συσσώρευση κεφαλαίου, αλλά μειώνει την ικανότητα λήψης συλλογικών αποφάσε-

24. Είναι γνωστό ότι ο Μαρξ ανέπτυξε τη θεωρία του Ιστορικού Υλισμού και πως μέσα από αυτό το πρίσμα είδε ότι ο καπιταλισμός βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία, με συνέπεια την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης (proletariats) από τους αστούς καπιταλιστές (bourgeoisies). Ως εκ τούτου προέβλεψε ότι ο καπιταλισμός ως οικονομικό σύστημα θα ανατρεπόταν από μian ευρείας κλίμακας κοινωνική επανάσταση που στο τέλος θα οδηγούσε σε κάποιο είδος «κοινωνικομοσύνης» των μέσων παραγωγής.

ων κατόπιν σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ ιδιοκτητών και ανώτατων στελεχών, υπονομεύοντας έτσι την υγιή οικονομική δραστηριότητα. Εντούτοις πίστευε ότι η ελεύθερη οικονομία όπως την είχε συλλάβει μέσω της δημιουργικής καταστροφής, ήταν το πλέον επιτυχημένο οικονομικό πρότυπο. Η παρακμή παλαιών εταιρικών δομών ή οργανισμών και η διαδοχή τους από εκσυγχρονισμένα πρωτοποριακά σχήματα, «επαναστατικοποιεί την οικονομική δομή *εκ των έσω*, καταστρέφοντας αδιάλειπτα την παλαιά, δημιουργώντας αδιάλειπτα μια καινούρια» (Schumpeter, 2003: 83). Υποστήριξε τη θέση αυτή με συγκεκριμένα παραδείγματα. Η χρήση της ατμομηχανής φερ' ειπείν τον 19^ο αιώνα στις ΗΠΑ, οδήγησε στην εγκατάσταση σιδηροδρομικών δικτύων, τη συγκοινωνιακή διασύνδεση γεωγραφικών περιοχών, τη μείωση του κόστους ναυτιλίας, τη δημιουργία εκατομμυρίων νέων θέσεων εργασίας. Και τούτη ακριβώς η παραδοξότητα της κοινωνικής προόδου, διασφαλίζει συνεχή και σταθερή αναγέννηση του καπιταλισμού μέσα από την ανταγωνιστική καινοτομία αντί μέσα από τη διακύμανση των τιμών στην αγορά. Λόγω της μεταβλητότητας του πολιτισμικού, κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι, διατύπωσε την άποψη ότι πραγματιστικά είναι λάθος οι οικονομολόγοι να αποζητούν γενικά εφαρμοσίμες φόρμουλες. Έτσι προσπάθησε να συνθέσει μια προσέγγιση οικονομικής κοινωνιολογίας με αντικειμενικό πλαίσιο αναφοράς, επειδή «τα κοινωνικά γεγονότα συσχετίζονται το ένα με το άλλο, όχι μόνο ταυτόχρονα αλλά και διαχρονικά» (Shinoya in Moss, 1996: 305). Το επιστημονικό του ενδιαφέρον δεν αφορούσε τη χάραξη συγκεκριμένης πολιτικής πουθενά στο πολιτικό φάσμα, αλλά την επιστάμενη παρατήρηση και ερμηνεία πιθανολογικών τάσεων σε μια γραμμική ιστορία.

Προκειμένου να ανιχνεύσει σε μακρο-επίπεδο την κινητήρια δύναμη της οικονομίας, ο Σουμπέτερ σημειώνει πως ο οικονομολόγος Λέον Βαλράς (Léon Walras)²⁵, το είχε καταφέρει αυτό με τη θεωρία της γενικής ισορροπίας. Παρά ταύτα η θεωρία εισηγείται μια παρατεταμένη κυκλική ροή δραστηριοτήτων αμετάβλητης παραγωγής που συνεπάγεται απουσία καινοτόμων δραστηριοτήτων. Ως εκ τούτου ολόκληρη η οικονομία περιέρχεται σε στάση. Για τον Σουμπέτερ, «το σύστημα οικονομικής ισορροπίας, καθώς ενώνει την ποιότητα της «επαναστατικής» δημιουργικότητας με την ποιότητα της κλασικής σύνθεσης, είναι το μόνο έργο από έναν οικονομολόγο που μπορεί να συγκριθεί με τα επιτεύγματα της θεωρητικής φυσικής» (Schumpeter, 1986: 795). Έτσι μπροστά στις αδυναμίες της θεωρίας αντιπροτείνει το επιχειρηματικό όραμα. Το επιχειρηματικό όραμα συνιστά βασική προϋπόθεση ανανέωσης των οικονομικών κύκλων διαταράσσοντας την ισορροπία. Αλλά προκειμένου να ευοδωθεί, χρειάζεται στηρίξη από έναν αξιόπιστο χρηματοπιστωτικό τομέα, συναφείς θεσμούς

25. Γάλλος οικονομολόγος που ανέπτυξε σε σημαντικό βαθμό τα οικονομικά μαθηματικά προκειμένου να διαμορφώσει μια σφαιρική κατανόηση των δυνάμεων που κινούν την αγορά και γενικότερα την οικονομία. Στον πυρήνα της θεωρίας του βρισκόταν μια μάλλον κοινωνιοκεντρική προσέγγιση όσον αφορά την ισοστάθμιση διαφορών του κοινωνικού συνόλου, με τρόπο που όλοι οι άνθρωποι να επωφελούνται -εί δυνατόν- εξίσου.

ή ιδρύματα (π.χ. τράπεζες, χρηματιστήρια, κλπ), ικανά να φιλτράρουν τη ροή της οικονομίας προωθώντας αναπτυξιακές οικονομικές πολιτικές (π.χ. παροχή επιχειρηματικών δανείων με ευνοϊκούς όρους). Σχετικά με την καπιταλιστική οικονομική ανάπτυξη, ο Σουμπέτερ προσπάθησε να εντοπίσει τους οικονομικούς κύκλους που προέκυψαν σε χρονικό διάστημα έκτασης περίπου δύο αιώνων, ώστε να εξηγήσει και τα αίτια του Κραχ. Προκειμένου να το καταφέρει αυτό, χρησιμοποίησε αφηρημένες αναπαραστάσεις κυματομορφών από το πεδίο της φυσικής, αναγνωρίζοντας τρεις τύπους οικονομικών κύκλων: α) έναν μικρής διάρκειας οικονομικό κύκλο, β) έναν μεγαλύτερο με διάρκεια μεταξύ 8 ή 10 ετών και γ) έναν μεγάλης διάρκειας οικονομικό κύκλο, λόγω καινοτομιών της Βιομηχανικής Επανάστασης²⁶ όπως την εφεύρεση της μηχανής εσωτερικής καύσης, την ατμομηχανή, τον τηλεγράφο, κλπ. Η ουσία της θεώρησης είναι ότι τα «κύματα της εξέλιξης και συναφείς οικονομικοί κύκλοι ξεκινούν σταδιακά από μη εξελισσόμενα συστήματα ρουτίνας, τις κυκλικές ροές. Έπειτα οι ευημερίες ερμηνεύονται ως καινοτομίες βασισμένες σε ανοδικές τάσεις, ενώ οι υφέσεις είναι περίοδοι αναγκαστικής προσαρμογής» (Andersen, 2012: 637). Συμπερασματικά, για τον Σουμπέτερ, το Κραχ ήταν αποτέλεσμα συνάντησης και σύμπτωσης τριών τύπων οικονομικών κύκλων ταυτοχρόνως. Κάτι ανάλογο μπορεί να υποτεθεί και για την υφιστάμενη παγκόσμια οικονομική ύφεση που «έχει στη ρίζα της την αναντιστοιχία ανάμεσα σε παγκόσμια κέρδη και κέρδη ευημερίας (που επιτυγχάνονται από καινοτομίες και αναδιανομή του πλούτου και εισοδημάτων) και τους δείκτες κερδοφορίας που υπόσχονται οι επενδυτές της Γουόλ Στριτ²⁷ (Hanappi, 2015: 280). Για τούτο ακριβώς πίστευε ότι μεθοδολογικό όπλο των οικονομικών, χάριν των επόμενων γενεών τουλάχιστον, θα έπρεπε να είναι η δυνατότητα σχεδιασμών πρόβλεψης.

Σε επόμενο στάδιο, ο Σουμπέτερ προσέγγισε θεωρητικά την έννοια της επιχειρηματικότητας και τον κάρδιο ρόλο που διαδραματίζει για οποιοδήποτε εθνικό ή κοινωνικό σύνολο. Προέβαλε τη θέση πως η καινοτομία και η τεχνολογική πρόοδος προέρχονται από αυτόβουλους ανθρώπους με πολυμήχανη ευρηματικότητα, που δεν είναι προσκολλημένοι στο χρήμα, αλλά που αρέσκονται να κατακτούν προκλήσεις, ανεξάρτητα από τις αντιξοότητες που ίσως να συναντήσουν. Εδώ «απαιτείται να γίνει διάκριση μεταξύ *εφεύρεσης*, που είναι η εργασία του ερευνητή/επιστήμονα, και *καινοτομίας*, που είναι ένα δευτερεύον στάδιο δραστηριότητας όπου συγκολλά... «παλαιά στοιχεία» ώστε να σχηματίσουν έναν «νέο συνδυασμό» όπου μετέπειτα τίθεται υπό δοκιμή σε ένα ευρύτε-

26. Η πρώτη ιστορική περίοδος που ξεκίνησε στα 1760 σηματοδοτώντας σειρά από ευρύτατες κοινωνικές αλλαγές με κυριότερη τη μετάβαση από τις αγροτικές στις εκβιομηχανισμένες κοινωνίες.

27. Η Γουόλ Στριτ (Wall Street) είναι οδός στην Νέα Υόρκη όπου βρίσκεται το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, μια από τις μεγαλύτερες επενδυτικές αγορές διεθνώς. Η επωνυμία με τον καιρό επικράτησε να χρησιμοποιείται μεταφορικά υποδηλώνοντας τα γενικότερα συμφέροντα της οικονομίας των ΗΠΑ, είτε οικονομικά συμφέροντα που σχετίζονται άμεσα με αυτά.

ρο κοινωνικό περιβάλλον» (Hanappi, 2015: 280). Στα συγγραφόμενά του χρησιμοποίησε τον όρο «επιχειρηματικό πνεύμα» (Unternehmergeist) για να δηλώσει το σπάσιμο της εργασιακής ρουτίνας, καθώς συστήνει τους επιχειρηματίες σαν χρισμένους ιππότες, σαν συστημικούς αντιρρησίες που κινούν τα νήματα της οικονομικής άνθισης. Όταν μετακόμισε μόνιμα στις ΗΠΑ επικεντρώθηκε στην συσσωρευμένη ισχύ των εταιρικών κολοσσών ή ομίλων, επειδή διathέτουν ευχέρεια ρευστού κεφαλαίου που μεταφράζεται σε άμεση υλοποίηση επενδυτικών και ερευνητικών σχεδίων. Ως κοινωνικό δομικό συστατικό «η εταιρεία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις περισσότερες μεγάλες «ρήξεις με το παρελθόν», τουλάχιστον από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά» (Μίκλεθουεϊτ & Γούλντριτζ, 2012: 325). Διάφορες αναδιαρθρώσεις στον τρόπο λειτουργίας και διοικητική οργάνωση της εταιρείας -έστω και έμμεσα- αποτέλεσαν εργαλείο για κοινωνικές ζυμώσεις. Πιο συγκεκριμένα, «η δεκαετία του 1890 σηματοδεύτηκε όχι μόνο από την ωρίμανση των μεγάλων επιχειρήσεων, αλλά και των συνδικάτων - και από μια σειρά αιματηρών αντιπαραθέσεων μεταξύ τους» (Μίκλεθουεϊτ & Γούλντριτζ, 2012: 149). Από τότε η ιδέα της εταιρείας πήρε να αποκτά μορφή μικρής αυτοκρατορίας, με εσωτερικούς κανόνες και μεθόδους κερδοφορίας. Τούτο έγινε πρόδηλο, όταν στις ΗΠΑ και κατ' επέκταση σε κράτη της Ευρώπης όπως τη Βρετανία, ποικίλες νομοθετικές τροποποιήσεις παραχωρούσαν στην εταιρεία νομικά δικαιώματα άνευ προηγουμένου. Σταθμός στην ιστορία της εταιρείας, υπήρξε ίσως, το νομικό πλαίσιο περί «Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης»²⁸ (Limited Liability Company). Τούτο κατοχύρωνε ουσιαστικά την αυτονομία του εταιρικού θεσμού και των εμπλεκόμενων μετόχων, ανεξάρτητα από τις κρατικές δομές. Το γεγονός αυτό δικαιώνει πανηγυρικά τον Σουμπέτερ, εφ' όσον η επιτυχία της επιχείρησης οφείλεται στην αυτονομία που κατέκτησε ώστε να συναρμόζει με το κοινωνικο-πολιτικό κλίμα σε κάθε εποχή.

Κατά τον Σουμπέτερ η φύση της οικονομίας βρίσκεται σε συνάρτηση με την κοινωνική πραγματικότητα και θα ήταν αδιανόητο να παρατηρείται εκτός αυτού του πλαισίου αναφοράς. Έτσι ξεκινά το εγχείρημα συγγραφής της ιστορίας των οικονομικών, έχοντας ως αφετηρία την Αρχαία Ελλάδα. Ανέλυσε με κοινωνιολογικό φακό σημαντικά γεγονότα, που κατά τους τελευταίους αιώνες οδήγησαν στην εξεπιστημονικευμένη προσέγγιση των οικονομικών. Διατηρούσε την άποψη ότι «κανείς δεν μπορεί να περιμένει ότι θα κατανοήσει τα οικονομικά φαινόμενα οιασδήποτε, συμπεριλαμβανομένης της παρούσας, εποχής όταν δεν κατέχει επαρκώς ιστορικά γεγονότα και επαρκές μέρος ιστορικής κατανόησης ή ό,τι μπορεί να περιγραφεί ως ιστορική εμπειρία» (Schumpeter,

28. Ο θεσμός της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης αντικατέστησε εκείνον της Ανώνυμης Εταιρείας. Συνδυάζει εταιρικά χαρακτηριστικά επιχείρησης, συνεταιρισμού ή μοναδικού ιδιοκτήτη. Πέρα από το κατοχυρωμένο δικαίωμα αυτονομίας (εννοείται στα πλαίσια του νόμου), ανάμεσα σε άλλα προνοείται ότι η ευθύνη κάθε μετόχου περιορίζεται στο ανάλογο ποσοστό των εταιρικών μετοχών του, ενώ για να μεταβιβαστεί η εταιρεία πρέπει να υπάρξει συμφωνία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

1986: 11). Σπουδαιότερος οικονομολόγος του 18^{ου} αιώνα για τον Σουμπέτερ, σε αυτή την ιστορική περιδιάβαση δεν ήταν κατά κανόνα ο Άνταμ Σμιθ (Adam Smith), αλλά ο υπέρμαχος του οικονομικού φιλελευθερισμού βαρόνος Τυργκό (Turgot)²⁹. Επιπρόσθετα εξέφρασε την άποψη ότι ο θεσμός της οικογένειας όπως διαμορφώθηκε από ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες, αποτελεί αναπόσπαστο συστατικό της καπιταλιστικής διαδικασίας. Όπως οι ραγδαίες αλλαγές στα πλάνα της αγοράς, οδήγησαν για παράδειγμα στην: α) απαλοιφή των συνδικεσίων ή οικονομικών διακανονισμών σχετικά με το γάμο, β) αντίληψη και το διαχωρισμό μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, γ) διαφοροποίηση των ρόλων ανδρών, γυναικών και παιδιών στο οικογενειακό περιβάλλον, δ) σε απομυθοποίηση της λεγόμενης «παραδοσιακής οικογένειας» καθότι ιστορικά δεν είχε ποτέ συγκεκριμένη δομή, ε) τα τεχνολογικά άλματα συνέδραμαν στην απεξάρτηση των γυναικών από την οικιακή εργασία, ώστε να επιδιώξουν επαγγελματική καριέρα και κοινωνική ανέλιξη. Ο Σουμπέτερ παρότι υποστήριζε την ελεύθερη αγορά, εντούτοις σκιαγράφησε ελλοχεύοντες κινδύνους. Παρατήρησε πως η αποσύνδεση του οικονομικού συστήματος από το μέτρο του ήθους, αυτόματα θα συντελούσε σε αύξηση της γραφειοκρατικής διαφθοράς στη σφαίρα της κοινωνικής ζωής. Ίσως αυτή η «αποϊέρωση» του οικονομικού συστήματος να παραπέμπει σε εκφυλισμό της υπόστασης του κράτους. Τούτο επειδή και η αγορά μπορεί κάλλιστα να συμβολίζει «μια μετατόπιση της ηθικής πρόσδεσης των ανθρώπων από την οικογένεια, την τοπική κοινότητα ή την θρησκευτική ομάδα στο κράτος, και την απόκτηση από μέρους του κράτους της ηθικής αυθεντίας να στηρίζει τη θεσμική του δομή και τη νομική υπεροχή του» (Στρέγκερ, 2012: 23-24).

Στο έργο του Σουμπέτερ, εξετάζεται επίσης το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού και η κοινωνική διαστρωμάτωση. Εξέφρασε την άποψη «ότι η ταξική δομή καθορίζεται από πολυώνυμους παράγοντες πέρα από τους οικονομικούς: για παράδειγμα, θεωρούσε τη συμβίωση των αστών με τους φεουδαλικούς ευγενείς στις αρχές των νεωτερικών χρόνων ως γνώρισμα της υπερδομής στο καπιταλιστικό σύστημα» (Shionoia in Moss, 1996: 305). Σύμφωνα με το Σουμπέτερ ο ιμπεριαλισμός αποτελεί προ-καπιταλιστικό αταβισμό, απότοκο της απολιθωμένης μοναρχικής πολιτείας και τα «αρτηριοσκληρωμένα» δώματα μιας παραδοσιακής ελίτ εξουσίας. Δηλαδή ετεροχρονισμένα κατάλοιπα υφιστάμενων κοινωνικο-πολιτικών δομών που έχουν καταβολές σε αλλοτινές εποχές. Έπειτα «οι δυνάμεις της αγοράς στην πραγματικότητα ήταν απλά θεσμοθετημένοι κανόνες (συνήθως διαφορετικών) μηχανισμών αγοράς που ενισχύονταν από μια μεγαλύτερη πολιτική μονάδα, το καπιταλιστικό κράτος» (Hanappi, 2015:

29. Ο Σμιθ ήταν πολιτικός οικονομολόγος, ίδρυσε τη σχολή σκέψης των κλασικών οικονομικών. Από το έργο του μεταξύ άλλων ξεχωρίζει η ιδέα περί «αόρατου χεριού» στην αγορά και ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης. Ο Σμιθ είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τις ιδέες του Τυργκό, γεγονός που φαίνεται ιδιαίτερα στο σύγγραμμά του «Ο πλούτος των εθνών». Το έργο του Τυργκό αφορά τον καθορισμό τιμών, την οριακή παραγωγικότητα, κλπ.

279). Πιο συγκεκριμένα, «ο σύγχρονος καπιταλισμός... μεταμορφώνει σταδιακά το παραγωγικό σύστημα και, μαζί του, την παραδοσιακή, κοινωνική και πολιτική δομή και εξ' αδιαίρετου τον «τρόπο ζωής» και τη «νοοτροπία» των κοινωνιών» (Knoorr, 1952: 416), αλλά εποικοδομητικά. Το πρόβλημα για τον Σουμπέτερ έγκειται στον ετεροχρονισμό που αφορά κυρίως το παρελθόν. Η καπιταλιστική τάξη αναγκάστηκε να καταστεί υποχείριο του πλέγματος εξουσίας, λόγω των μερκαντιλιστικών πολιτικών που ακολουθούνταν για εθνικιστικούς σκοπούς και ενδεχομένως αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης, για να διατηρείται ο εσωτερικός κοινωνικός έλεγχος. Κάτι ανάλογο «ταιριάζει με την περίπτωση της Ιαπωνίας όπου οι Ζαήμπατσου (財閥)³⁰... εξακολουθούσαν να διέπονται από πνεύμα φεουδαρχίας και προστατευτισμού, και όπου μια ισχυρή πολεμική μηχανή ασκούσε καθοριστική επήρεια στη διάρθρωση εξωτερικής πολιτικής» (Knoorr, 1952: 422). Η εμφάνιση του καπιταλιστικού συστήματος δεν είναι προϊόν γεωγραφικών αναπροσδιορισμών εξαιτίας της αδιάστακτης πολεμικής μηχανής, ούτε όμως και αφορμή αυτή καθαυτή όπως πολλοί νόμιζαν. Ο Σουμπέτερ παρατήρησε ότι η εδραίωση του καπιταλιστικού συστήματος θα προερχόταν από την επικύρωση διεθνών συμφωνιών σχετικά με το ελεύθερο εμπόριο σε παγκόσμια κλίμακα³¹. Τούτο επειδή οι πολεμικές συρράξεις αποβαίνουν οικονομικά ζημιολόγες για την καπιταλιστική τάξη, γεγονός που αργά ή γρήγορα θα οδηγούσε σε ρήξη με τις όποιες ετεροχρονισμένες δομές του παρελθόντος και αναζήτηση άλλων ειρηνικών προοπτικών.

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι προβληματίστηκε αρκετά με το περιεχόμενο και τη διεξαγωγή της δημοκρατίας, σε μια «σχετική προσπάθεια να δημιουργήσει εναλλακτική διαδικαστική θεωρία. Σύμφωνα με την παλιά θεωρία, η δημοκρατία αφορά την πραγμάτωση της λαϊκής βούλησης. Η νέα θεωρία, από την άλλη, αντικρίζει τη δημοκρατία σαν ανταγωνισμό μεταξύ ηγετών για την ψήφο των μαζών» (Turner, 2006: 535). Με άλλα λόγια επηρεασμένος από τον Μαξ Βέμπερ, διατυπώνει ότι το δημοκρατικό πολίτευμα αφορά την επιλογή μηχανισμών διεκπεραίωσης. Δεν εκπροσωπεί ολόκληρη την οργανωμένη συλλογικότητα της κοινωνίας, διότι γίνεται όργανο πολιτικής -κατά κύριο λόγο- ιδιοποίησης και περιορισμού πολιτικής συμμετοχής των πολιτών. Μάλλον εκπροσωπεί τμηματικά τα συμφέροντα ετερόκλητων κοινωνικών ομάδων. Έτσι ο ρόλος του κράτους καθίσταται ιδιαίτερα ανεπαρκής, ενώ συμπληρώνει ότι με τον ίδιο τρόπο δημιουργείται δυσεπίλυτο δημοκρατικό κενό. Με την αντικατάσταση της τυπικής επιχειρηματικότητας εντός των δημοκρατικών ορίων, ο

30. Κατά λέξη οι «οικονομικές κλίκες» που μπορεί συνήθως να σχετίζονται με εταιρικούς κολοσσούς.

31. Σήμερα το διεθνές εμπόριο βρίσκεται υπό την εποπτεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), που ιδρύθηκε στα 1995. Επιπλέον βρίσκεται σε ισχύ ένας σημαντικός αριθμός από διεθνείς συμφωνίες διεθνούς εμπορίου όπως την Συμφωνία Ελευθέρου Εμπορίου Βόρειας Αμερικής (γνωστή περισσότερο με το αγγλικό ακρωνύμιο NAFTA) και τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (γνωστή περισσότερο με το αγγλικό ακρωνύμιο GATT).

Σουμπέτερ διαβλέπει αναπόφευκτη εδραίωση του κοινωνισμού (σοσιαλισμού) στην κοινωνία, χωρίς όμως αυτό το πολιτικό σχήμα να καταφέρνει να συγκροτήσει ενιαίο πλαίσιο κοινωνικής ισότητας. Αφ' ετέρου «προσωπικά δεν ελκυόταν από τον κοινωνισμό, διότι πίστευε ότι θα υπονόμει την ατομικότητα και τη δημοκρατία» (Jary & Jary, 2005: 539), αφήνοντας να διαφανεί -έμμεσα τουλάχιστον- ότι έκλινε προς τον φιλελευθερισμό. Εξύψωσε τον επιχειρηματικό καπιταλισμό ως δύναμη, πιο ισχυρή από τα ρίσκα που υποβόσκουν στον συγκεντρωτικό κοινωνισμό. Σημειώνει δε, «κόντρα στον Μαρξ, ότι ο καπιταλισμός επωφελεί τις μάζες, παρά να τις εξαθλιώνει» (Diamond Jr., 2009: 531-532), ότι βελτιώνει τις συνθήκες ανθρώπινης διαβίωσης, αποτελώντας αντανάκλαση ανθρώπινων αξιακών κωδίκων. Ότι δηλαδή εμπνέει εμπέδωση αρχών όπως την ελευθερία ή την ισότητα, οικοδομώντας κριτήρια εκπολιτισμένης διάρθρωσης κοινωνικών δικτύων και σχέσεων. Επιπλέον για την καλώς νοούμενη λειτουργία των δημοκρατικών θέσμιων (π.χ. πολιτικές αποφάσεις, γραφειοκρατικές δομές, εφαρμογή νομοθεσιών, κλπ), θέτει ως ελάχιστη προαπαιτούμενη βάση τα αναπτυγμένα σύγχρονα κράτη, όπου είναι εφικτός ένας οργανωμένος τύπος Δημοκρατικού Αυτοέλεγχου με γνώμονα το σεβασμό στη διαφορετική γνώμη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κριτική αντιμετώπιση του Σουμπέτερ έναντι του έργου του Κένυς με τον οποίο διαφωνούσε σε αρκετά σημεία. Οι δύο σύγχρονοι διανοητές, μελέτησαν επισταμένα τον τρόπο που λειτουργεί ο καπιταλισμός και «προβλήματα πληθωρισμού, αποπληθωρισμού, ανεργίας και οικονομικών κύκλων που προκαλούνταν από την αστάθεια της καπιταλιστικής οικονομίας το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα» (Shinoya in Moss, 1996: 306). Συχνά ο Κένυς στις τοποθετήσεις του «φαινόταν ως μετριαστική φιγούρα, αφού κάποιες φορές μοιάζει να «σώζει» τον καπιταλισμό από τις αποφατικές προβλέψεις του Μαρξ, χρησιμοποιώντας την κυβέρνηση για να θεραπεύσει τις καπιταλιστικές υποτροπιάσεις» (Diamond Jr., 2009: 532). Στον πυρήνα των οικονομικών θεωρημάτων του Κένυς βρισκόταν η κλασική φιλοσοφία της στατικής ισορροπίας και του κλειστού οικονομικού συστήματος που αναπτύχθηκαν προγενέστερα από τον οικονομολόγο Νταϊήβιντ Ρικάρντο (David Ricardo)³². Επιπλέον θεμελιώδη ζητήματα των οικονομικών με τα οποία ασχολήθηκε ήταν η προσφορά και η ζήτηση, η διάδραση μεταξύ συμβολικής και πραγματικής οικονομίας και τα μακρο-οικονομικά, συνεχίζοντας ουσιαστικά στην παράδοση που ξεκίνησε από στοχαστές όπως τον Άλφρεντ Μάρσαλ (Alfred Marshall)

32. Βρετανός κλασικός οικονομολόγος, επιχειρηματίας και επενδυτής στον οποίο αποδίδεται η συστηματοποίηση των οικονομικών κατά τον 19ο αιώνα. Στο έργο του περιλαμβάνονται οι θεωρίες περί κατανομής του εργασιακού εισοδήματος, οι νόμοι των ενοικίων, κλπ. Η σκέψη του είχε καταλυτική επίδραση στον τρόπο ανάπτυξης της ελεύθερης οικονομίας, καθώς μελετήθηκε τόσο από τους υποστηρικτές όσο και από τους πολέμιους της.

και τον Τζον Στιούαρτ Μιλ (John Stuart Mill)³³. Σύμφωνα με την πάγια θέση του Κεϊνσιανισμού, προκειμένου να επιτευχθεί πλήρης «ομοιοστασία», απαλοιφή της ανεργίας, κοινωνική ευημερία, απαιτείται περιστασιακή παρέμβαση από το κράτος στην πραγματική οικονομία με διορθωτικές κινήσεις (π.χ. αναπτυξιακά έργα), που να διασφαλίζουν τη διακίνηση του χρήματος. Η οικονομική σκέψη του Σουμπέτερ με μόνη εξαίρεση ίσως τη χρηματική θεωρία, ήταν πολύ διαφοροποιημένη και κατά κάποιους εντελώς ανορθόδοξη. Συναινούσε σε ένα ανοικτό οικονομικό σύστημα που να λειτουργεί ασύμμετρα και σαν βιολογικός οργανισμός. Κύριο αντεπιχείρημα ήταν πως η παρεμβατική πολιτική του κράτους στην πραγματική οικονομία, καθιστά «ανάπηρη» την καπιταλιστική νοοτροπία, επειδή αντιβαίνει στην εξελικτική τάση της οικονομίας και την πρακτική της δημιουργικής καταστροφής. Γεγονός που μεταφράζεται σε επιπτώσεις όπως την αύξηση της προοδευτικής φορολογίας ή την ανεξέλεγκτη άνοδο του πληθωρισμού, βραχυκυκλώνοντας τα οφέλη της προόδου.

Επίλογος

Η φιλοσοφία του Σουμπέτερ για τον καπιταλισμό σε συνάρτηση με το κοινωνικό γίγνεσθαι, διατυπώνεται με έναν καθολικό χαρακτήρα εξελικτικής οικονομικής μεθοδολογίας και έκδηλο ενδιαφέρον για τη βιομηχανία. Για εκείνον η πεμπτουσία του καπιταλισμού είναι ο «ανταγωνισμός από το νέο αγαθό, τη νέα τεχνολογία, τη νέα πηγή προσφοράς, το νέο τύπο οργανισμού (τη μεγαλύτερη μονάδα ελέγχου για παράδειγμα) - ανταγωνισμός που εποπτεύει ένα καθοριστικό κόστος πλεονεκτήματος ποιότητας και που δεν επιδρά στα περιθώρια των κερδών και την παραγωγή σε υφιστάμενες επωνυμίες αλλά στα θεμέλια και τις ίδιες τις ζωές τους» (Schumpeter, 2003: 84). Άλλως πως, αυτό μεταφράζεται στην έννοια της δημιουργικής καταστροφής με πρωταγωνιστές μεμονωμένα άτομα, κοινωνικούς φορείς αλλαγής με επιχειρηματική σκέψη που μπορούν να διαπλάσουν αυτή την προοπτική και να μην υποκύπτουν σε συμβατικά όρια. Ο Σουμπέτερ δεν προσπάθησε ποτέ να προτείνει έτοιμες λύσεις. Διότι όσοι «συνηγορούν με την αλλαγή της πραγματικότητας, είτε επαναστάτες είτε μεταρρυθμιστές, αντιλαμβάνονται με οξύνοια μια πτυχή μερικών πραγμάτων όμως δεν μπορούν να αποτιμήσουν τα υπόλοιπα. Ο Σουμπέτερ δεν άντεχε αυτό τον τρόπο σκέψης» (Shionoya in Moss, 1996: 311). Σε αντιδιαστολή, διαμόρφωσε προβληματισμούς σχετικά με τη χάραξη σύγχρονων οικονο-

33. Ο Άλφρεντ Μάρσαλ συνέβαλε στην εδραίωση της Βρετανικής νεοκλασικής σχολής οικονομικών και στην αναγνώριση του Πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ (Cambridge University), ως φορέα επιστημονικής οικονομικής έρευνας στην εποχή του. Καταπιάστηκε εκτενώς με την αξία και το κόστος παραγωγής και της οριακής χρησιμότητας σε μια προσπάθεια σύνθεσης των δύο. Ο Τζον Στιούαρτ Μιλ είναι γνωστός περισσότερο ως Βρετανός φιλόσοφος του 19^{ου} αιώνα που ασχολήθηκε διεξοδικά με τον ωφελισμό. Παράλληλα όμως ήταν και πολιτικός οικονομολόγος. Έτεινε προς τα σοσιαλιστικά ιδεώδη και υποστήριξε την ελεύθερη αγορά με παρεμβάσεις υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

μικών πολιτικών, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τους ρυθμούς και την επάρκεια της παραγωγικότητας, τη ραγδαία τεχνολογική πρόοδο. Καίρια ζητήματα που εξαρτώνται από τη συνεχή αναδημιουργία κεφαλαίου μέσω του θαύματος της επιχειρηματικής διαδικασίας.

Το έργο του Σουμπέτερ αρχικά δέχτηκε κριτική σε αρκετά σημεία όπως την ασαφή θέση περί αλλαγής κοινωνικών δομών, τους οικονομικούς κύκλους λόγω αναλυτικής πολυπλοκότητας σχετικά με την οικονομική εξέλιξη, είτε τη δημοκρατία καθώς περιορίζει την έκφραση των πολιτών στο εκλογικό δικαίωμα. Ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες όμως, το έργο του τείνει να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη επιφάνεια εγκυρότητας, επηρεάζοντας αρκετούς μεταγενέστερους οικονομολόγους από διάφορα ρεύματα σκέψης. Μεταξύ άλλων συγκαταλέγονται οι Πολ Σάμιουελσον (Paul Samuelson), Τζέιμς Τόμπιν (James Tobin) και Πίτερ Ντράκερ (Peter Dracker)³⁴. Οι ιδέες του όσον αφορά τους μηχανισμούς καινοτομίας διαφαίνεται να επαληθεύονται, ενώ είχαν αντίκτυπο και σε μακρο-επίπεδο, δεδομένου ότι η ευρωπαϊκή πολιτική «Στρατηγική της Λισαβώνας»³⁵ πηγάζει από τη αυτή τη θεώρηση. Στα 2000 σε τεύχος του «Business Week» (Επιχειρηματική εβδομάδα), χαρακτηρίστηκε ως ο «πιο καυτός οικονομολόγος» των ΗΠΑ. Πιο πρόσφατα στα 2009 η εφημερίδα «The Economist» (Ο οικονομολόγος), καθιέρωσε επιχειρηματική στήλη με τον τίτλο «Schumpeter» προς τιμήν του. Αναμφίβολα ο Σουμπέτερ ως οικονομικός και κοινωνικός στοχαστής, ανάλαβε το ρόλο ενός αυτόκλητου οραματιστή. Αποτόλμησε να πραγματευτεί συνισταμένες εκτός πλαισίου συγκεκριμένης εποχής, με απώτερο στόχο τη χαρτογράφηση της αγοράς, της συνολικής οικονομίας, των κοινωνικών θεσμών και ιδρυμάτων, ώστε με την πρόγνωση, να επωφεληθούν ίσως, οι μελλοντικές γενιές. «Καθώς ο αναγνώστης των κειμένων του Σουμπέτερ προσπαθεί να ανακαλύψει μοτίβα και κεντρικά θέματα σε αυτό το μωσαϊκό συχνά αποδεικνύεται πως είναι πιο συναρπαστικό (και κα-

34. Ο Σάμιουελσον ήταν Αμερικανός νομπελίστας οικονομολόγος και συγκαταλέγεται στη νεο-κεϋνσιανή σχολή σκέψης. Ο Σουμπέτερ ήταν καθηγητής του ενόσω σπούδαζε. Έμεινε γνωστός ως βαθύνης διανοούμενος, κυρίως για τη μοναδική και εκτεταμένη θεωρητική συμβολή του σε επίπεδο οικονομικής ανάλυσης. Ο Τόμπιν υπήρξε διδακτορικός φοιτητής του Σουμπέτερ. Ήταν Αμερικανός οικονομολόγος που έμεινε γνωστός για τη συμβολή του στον Κεϋνσιανισμό, την παρεμβατική πολιτική του κράτους σχετικά με την εξισορρόπηση της οικονομίας, το ομώνυμο μοντέλο Τόμπιλ (Tobin model), κλπ. Ο Ντράκερ ήταν Αυστριακός σύμβουλος επιχειρήσεων που έγινε περισσότερο γνωστός για την επιστημολογία του όσον αφορά την ανάπτυξη των σύγχρονων επιχειρήσεων και τη διοίκηση επιχειρήσεων (management).

35. Το Μάρτιο του 2000 έλαβε χώρα Σύνοδος Κορυφής των κρατών μελών της ΕΕ. Απόρροια της συνάντησης ήταν η σύνθεση του στρατηγικού στόχου για ανάδειξη της ευρωπαϊκής αγοράς ως την πιο ανταγωνιστική ανά το παγκόσμιο, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και εμπέδωση της κοινωνίας της γνώσης. Το πολιτικό εγχείρημα διήρκεσε μέχρι το 2010 και μέσα από αυτό έχουν προκύψει διάφορες επιπρόσθετες νομοθεσίες σχετικά με την οικονομία, την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, την περιφρούρηση δικαιωμάτων των καταναλωτών, των εργαζομένων, αλλά και την προστασία του περιβάλλοντος.

τακρίβειαν αποκαλύπτει περισσότερη γνώση) από οποιαδήποτε κομψή, αυτοδύναμη και συνεπή μεταχείριση του αντικειμένου που θα μπορούσε να είναι» (Hanappi in Dietrich & Krafft, 2012: 62). Και αυτό, διότι με έναν περίεργο τρόπο, ήταν «χαστικά» απρόβλεπτος.

Επιλεγμένη εργογραφία

- Joseph A. Schumpeter, *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationaloekonomie* - Η φύση και το περιεχόμενο των θεωρητικών οικονομικών, (1908).
- Joseph A. Schumpeter, *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* - Θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης: Μια μελέτη για το επιχειρηματικό κέρδος, το κεφάλαιο, τα ισοζύγια, τα επιτόκια, και τον οικονομικό κύκλο, (1911).
- Joseph A. Schumpeter, *Vergangenheit und Zukunft der Sozialwissenschaft* - Το παρελθόν και το μέλλον των κοινωνικών επιστημών, (1915).
- Joseph A. Schumpeter, *Die Krise des Steuerstaates* - Η κρίση του φορολογικού κράτους, (1918).
- Joseph A. Schumpeter, *Zur Soziologie der Imperialismen* - Η κοινωνιολογία του ιμπεριαλισμού, (1919).
- Joseph A. Schumpeter, *Max Weber's work* - Το έργο του Μαξ Βέμπερ, (1920).
- Joseph A. Schumpeter, *The explanation of the business cycle* - Η επεξήγηση του οικονομικού κύκλου, (1927).
- Joseph A. Schumpeter, *The instability of capitalism* - Η αστάθεια του καπιταλισμού, (1928).
- Joseph A. Schumpeter, *The common sense of Econometrics* - Η κοινή λογική της Οικονομετρίας, (1933).
- Joseph A. Schumpeter, *The analysis of economic change* - Η ανάλυση της οικονομικής αλλαγής, (1935).
- Joseph A. Schumpeter, *Review of Keynes's General Theory* - Επανεξέταση της Γενικής Θεωρίας του Κέυνς, (1936).
- Joseph A. Schumpeter, *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process* - Οικονομικοί κύκλοι: Μια θεωρητική, ιστορική και στατιστική ανάλυση της καπιταλιστικής διαδικασίας, (1939).
- Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* - Καπιταλισμός, σοσιαλισμός και δημοκρατία, (1942).
- Joseph A. Schumpeter, *John Maynard Keynes* - Τζον Μέυναρτ Κέυνς, (1946).
- Joseph A. Schumpeter, *Rudimentary Mathematics for Economists and Statisticians* - Στοιχειώδη μαθηματικά για οικονομολόγους και στατιστικούς, (1946).

- Joseph A. Schumpeter, *Theoretical problems of economic growth* - Θεωρητικά προβλήματα της οικονομικής ανάπτυξης, (1947).
- Joseph A. Schumpeter, *Economic theory and entrepreneurial history* - Οικονομική θεωρία και επιχειρηματική ιστορία, (1949).
- Joseph A. Schumpeter, *The historical approach to the analysis of Business Cycles* - Η ιστορική προσέγγιση στην ανάλυση των οικονομικών κύκλων, (1949).
- Joseph A. Schumpeter, *Vilfredo Pareto* - Βιλφρέντο Παρέτο, (1949).
- Joseph A. Schumpeter, *Ten great economists: From Marx to Keynes* - Δέκα σπουδαίοι οικονομολόγοι: Από τον Μαρξ στον Κέυνς, (1951).
- Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis* - Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης, (1954).
- Joseph A. Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism* - Τα οικονομικά και η κοινωνιολογία του καπιταλισμού, (1991)³⁶.

Βιβλιογραφία

- Allen, L. R. (1991). *Opening Doors: The Life and Work of Joseph Schumpeter*. (Vols. 1-2). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Andersen, S., E., (2012). Schumpeter's Core Works Revisited: Resolved Problems and Remaining Challenges. *Journal of Evolutionary Economics*. 22 (4), 627-648. New York: Springer Publishing.
- Croitoru, A. (2012). A Review to a Book That is 100 Years Old. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*. 3 (2), 137-148.
- Diamond, M., A., Jr. (2009). Schumpeter Vs. Keynes: «In the Long Run Not All of Us Are Dead». *Journal of the History of Economic Thought*. 31 (4), 531-541.
- Dietrich, E. & Krafft M. (Eds). (2012). *Handbook on the Economics and Theory of the Firm*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hanappi, H. (2015). Schumpeter and Goodwin. *Journal of Evolutionary Economics*. 25 (1), 277-291.
- Jary, D. & Jary, J. (Eds). (2005). *Collins Internet Linked Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper-Collins Publishers.
- Knorr, K. (1952). Theories of Imperialism: Imperialism and Social Classes by Joseph A. Schumpeter: The origins of Totalitarianism by Hannah Arendt. *World Politics*. 4 (3), 402-431.

36. Συλλογή από διάφορα κείμενα του Σουμπέτερ που ήταν αδημοσίευτα (π.χ. διαλέξεις, επιστημονικά άρθρα, κλπ).

- McCraw, K. T. (2007). *Prophet of Innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Medearis, J. (2009). *Joseph A. Schumpeter*. (Vols. 1-20). Meadowcroft, J. (Ed). New York: Bloomsbury Academic.
- Μίκλεθουεϊτ, Τ. & Γούλντριτζ, Α. (2012). *Η Εταιρεία: Σύντομη Ιστορία μιας Ιδέας που Άλλαξε τον Κόσμο*. (Παπασυριόπουλος, Α. Μεταφρ.) Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Millmow, J. A. (1994). Joseph A. Schumpeter: His Life and Work. *History of Economics Review*. (2002) 36, 119-123.
- Moss, S., L. (Ed). (1996). *Joseph A. Schumpeter, Historian of Economics: Perspectives on the History of Economic Thought*. London: Routledge Publications.
- Schumpeter, A. J. (1996). *Capitalism, Socialism & Democracy*. New York: Routledge.
- Schumpeter, A. J. (1986). *History of Economic Analysis*. Schumpeter Boody, E. (Ed). London: Routledge Publications.
- Schumpeter, A. J. (1991). *The Economics and Sociology of Capitalism*. Swedberg, R. (Ed). New Jersey: Princeton University Press.
- Στρέφερ, Ρ. Τ. (2012). Γιατί Γεννήθηκε το Κράτος: Εξουσία, Ιδεολογία και Θεσμοί στην Αυγή της Νεότερης Ευρώπης. Σαμαρτζής, Θ. Μεταφρ.) Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Turner, S. B. (Ed). (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. New York: Cambridge University Press.

Επιμέλεια:
Ελένη Νίνα - Παζαρζή
Σάββας Κατσικίδης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Από την Κοινωνική Σκέψη στην Κοινωνιολογική Θεωρία

Επιμέλεια: Ελένη Νίνα - Παζαράκη, Σάββας Κατσικίδης

ISBN 978-960-562-614-3

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director:	Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής:	Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία:	Θεώνη Χαραλαμπίκη
Παραγωγή:	NB Production AM101116M23

NOMIKH BIBLIOΘΗKH

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα

Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομικάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521

Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212

Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600

Θεο/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

From Social Thought to Sociological Theory

Edited by: Eleni Nina - Pazarzi, Savvas Katsikides

The present volume brings together a range of senior academics and young scientists, whose contributions to the various disciplines of sociology, economics, philosophy, culture and media studies have been invaluable in the inquiry of the issues explored and whose careful considerations and remarks provide salient insights and enable their future development. Topics, which range widely across many fields, include liberalism, utilitarianism, traditional as well as modern sociological theories, critical theory, creative destruction, communication theory and more. It is an indispensable manual for social scientists, sociologists, political theorists, economists, media experts and culture pundits.

ISBN 978-960-562-614-3

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKH BIBΛIOTHKH

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

© 2016, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	7
1. Κλασικός Οικονομικός και Κοινωνικός Φιλελευθερισμός.....	13
Αναστάσιος Δ. Καραγιάννης+	
2. Ο John Stuart Mill και η Επιστήμη της Κοινωνίας.....	39
Άντης Λοιζίδης	
3. Herbert Spencer: Ο πατέρας της Βρετανικής κοινωνιολογίας.....	61
Γεωργία Γιαγκου	
4. Η Επικαιρότητα της Θεωρίας του «Φετιχισμού» στον Καρλ Μαρξ	71
Σταύρος Τομπάζος	
5. Παράλληλες κλασσικές προσεγγίσεις στη μελέτη της κοινωνίας: Emile Durkheim - Max Weber	93
Ελένη Νίνα - Παζαρζή	
6. Γιόζεφ Σουμπέτερ: Η δημιουργική καταστροφή.....	117
Hardy Hanappi Νεκτάριος Παρτασίδης	
7. Εισαγωγή στη Θεωρία του Talcott Parsons	139
Βασίλης Μαγκλάρας	
8. Η κοινωνιολογία του Norbert Elias – Από τις κοινωνικές δομές στις αλληλεξαρτήσεις.....	155
Νικόλαος Κατριβέσης	
9. Επιστήμη και Κοινωνία στο έργο του Pierre Bourdieu	193
Χαράλαμπος Τσέκερης	
10. Μισέλ Φουκώ	215
Έλενα Λοιζου	
11. Anthony Giddens: Η θεωρία της Δομοποίησης.....	239
Λάμπρος Λαμπριανού	

12. Για την Κοινωνία της Διακινδύνευσης στο έργο του Ulrich Beck	265
Σάββας Κατσικίδης	
Μαρία Ιωάννου	
13. Κοινωνιολογία της Τέχνης - Η Προσέγγιση του Howard S. Becker	279
Μιχάλης Τσαγκάρης	
14. Stuart Hall: Η επαναφορά της «ιδεολογίας» στις σπουδές	
επικοινωνίας.....	291
Λία - Πασχαλία Σπυρίδου	
Βιογραφικά Σημειώματα Επιμελητών της έκδοσης	309
Αλφαβητικό Ευρετήριο.....	313